Literature

Әдәбият

Литература

DOI: 10.26907/2311-2042-2021-17-2-45-60

A LOOK AT THE CREATIVE LABORATORY OF THE MASTER OF WORDS (BASED ON NAZHAR NADZHMI'S POEM "ABOVE PARIS"[1])

Sebastian Cwiklinski,
Institute of Turkic Studies and Osmanistics, Free University of Berlin,
23-25 Fabeckstr, Berlin, 10117, Germany,
sebastian.cwiklinski@web.de.

Based on the poem "Above Paris", written in 1985, the article sheds light on the issues related to Nazhar Nadzhmi's creative laboratory and determines individual characteristics of the writer's work using the method of the literary text complex analysis and exploring the features of his creative laboratory. Our study also reveals the basis underlying the change and development of his creative thinking by comparing the versions of his work in the Tatar and Bashkir languages. It is for the first time that this poem has been analyzed on this scientific basis. A comprehensive analysis of the style and characteristic features of the author's works, his figurative thinking ability and his worldview determine the scientific novelty and relevance of the article.

Firstly, by studying the variants of the work in these two languages, we have established that each literary text has its own place in the literary process and in the process of the author's creative activity. The conditions under which the poem "Above Paris" was created found reflection in the notes on his journeys to France. Secondly, the analysis of Nazhar Nadzhmi's works shows that different versions of literary texts evidence a change in his thinking. Thirdly, the study reveals Nazhar Nadzhmi's attitude to Tatar and Bashkir literature.

Key words: N. Nadzhmi, Tatar literature, Bashkir literature, Tatar-Bashkir literary ties.

Introduction

Nazhar Nadzhmi (1918–1999) is one of the classic writers who played a significant role in the development of Tatar and Bashkir national literatures, built a literary bridge connecting them, and made a worthy contribution to the enrichment of intercultural ties. In the Bashkir Wikipedia, he is presented as the people's poet of Bashkortostan and the winner of the Salavat Yulaev Prize (1972) [Wikipedia, 2021]. In the Tatar Wikipedia, he is called a famous Tatar poet, and in the Russian encyclopedia he is recognized as both a Tatar and Bashkir poet. Undoubtedly, N. Nadzhmi's poetic talent was formed and developed under the strong influence of both Bashkir and Tatar literatures. For many years, he was a member of the editorial

[1] The author expresses his gratitude to Prof. Dilyara Usmanova for her help in gaining access to the memories of her father, Prof. Mirkasym Usmanov.

board of the journal “Kazan utlary” (“The Lights of Kazan”), for his contributions to the development of Tatar literature he was awarded the Prize of the Republic of Tatarstan named after Gayaz Iskhaki[2]. Also, his work had a strong influence on the writers S. Suleimanov, R. Minnullin, R. Gatash, G. Murat and others.

In the preface to the collection of works “Tatar Blood”, Nazhar Nadzhmi himself noted, “I was born in the village of Minishty, the Dyurtyulinsky district of Bashkortostan. I write all my poems in the Bashkir language, but the Tatar theme – the tragic history of the Tatar people, their fate – has shaken my heart, and I can never remain indifferent to this, nor in the future shall I ever be able to so”[Nadzhmi, 1997, p. 2].

Of course, it is interesting for us to know that Nazhar Nadzhmi was a poet who wrote actively in both languages. His poems in Bashkir began to appear in 1938, those in Tatar – in 1947. Within the framework of this article, by comparing two different versions of the same poem, we mean to identify the individual characteristic features of the writer’s work, describe his creative laboratory and the development of his thought.

The history of criticism, devoted to Nazar Nadzhmi’s oeuvre, dates back to the 1950s. The first reviews of his works in Bashkir literary criticism were written by G. Amiri [Amiri, 1950], I. Abdullin [Abdullin, 1954], E. Bikchantaev [Bikchantaev, 1951], M. Gafurov [Gafurov, 1954], M. Maksimov [Maksimov, 1955] and others. They made a thorough analysis of the writer’s first works and quickened his return to literature. In the 1960s–1970s, scholars began to study N. Nadzhmi’s work on a scientific basis. This was facilitated by the publication of the first collections of the writer’s poems. In the prefaces to the collections and on the pages of periodicals, the features of N. Nadzhmi’s creative work underwent critical and scientific evaluation. The works of G. Ramazanov [Ramazanov, 1954; Ramazanov, 1968], Kh. Zinnatullina [Zinnatullina, 1968], R. Khakimova [Khakimov, 1963], G. Khusainov [Khusainov, 1961], K. Akhmetzhanov [Akhmetova, 1977, pp. 3–18], A. Khabirov [Khabirov, 1969], V. Kazyikhanova [Kazyikhanov, 1993], R. Amirova [Amirov, 1988], S. Safuanova [Safuanov, 1998], R. Bikbaeva [Bikbaev, 1991] and others reveal characteristic features, poetic skills and imaginative thinking of the author: his departure from “illustrativeness” towards the depiction of the lyrical hero’s inner world, which determined the innovation in verbal art and became the poet’s contribution to the development of philosophical lyrics. In the theoretical aspect, K. Akhmetzhanov focused on the poet’s “poetic divergence”, “poetic polarity”, “sincerity”, “situationalism”, “harmony of images” and “complex simplicity”. Of course, when analyzing the prerequisites that influenced the formation of the poet’s poetic style, of primary importance are the problems raised in his works, his lyrical hero and his subjective thoughts. However, no clear assessment has been made so far of N. Nadzhmi’s place in Tatar and Bashkir literature, in the development of these countries’ literary traditions, and his contribution to their awakening in the 1920’s [Khaibrakhmanov, 2004, p. 9]. A. Khabirov is among those who thoroughly analyzed the writer’s work. The researcher comprehensively studied N. Nadzhmi’s poetics [Khabirov, 1982, pp. 31–33] and highly appreciated the concept of his lyrical hero [Khabirova, 1970; Khabirov, 1978]. This research has made the poet a classic of Bashkir literature, his works are being analyzed in growth and development, evaluated against the background of the Bashkir literary process.

In the 1970s–80s, the writer’s work was analyzed by the Russian critics L. Anninsky [Anninsky, 1970], V. Baranov [Baranov, 1963, pp. 90–93), Ye. Druts [Druts, 1970], I. Ivanov [Ivanov, 1963], I. Rostovtseva [Rostovtseva, 1976], I. Sotnikov [Sotnikov, 1966], A. Filippov [Filippov, 1968, pp. 31–32]. In their works, N. Nadzhmi was regarded as an international poet who “managed to vividly illuminate the theme of war”, “desired to reveal its complex and contradictory social and moral aspects”.

Tatar literary criticism also studied the poet’s work. Interesting thoughts in this regard are expressed in the critical publications of R. Mustafin [Mustafin, 1970], S. Povarisov [Povarisov, 1978] and others, as well as in journalistic and critical publications of the Tatar poets M. Nogman [Nogman, 1973], S. Khakim [Khakim, 1978, pp. 3–5], G. Khuziev [Khuziev, 1963], G. Rakhim [Rakhim, 1988, pp. 3–4] and R. Gatash [Gatash, 1993]. Nadzhmi’s work is believed to be the basis connecting Tatar and Bashkir literatures and is highly appreciated by Tatar writers. In the works of R. Khaibrakhmanov, N. Nadzhmi’s place in Tatar poetry is designated based on the concept of

[2] The Gayaz Iskhaki Prize was established in 1991, it is awarded annually for the most outstanding literary works, books on the history and theory of literature, research on the publication of classic works, contributing to the spiritual wealth of the nation, and for active social and political activities.

personality and epoch, the originality of his style and his contribution to the development of poetry [Khaibrakhmanov, 2004].

Methodological basis of the work

The methodological basis of the work is the hermeneutic approach. For our analysis, we used the method of "comprehensive analysis of literary works", which was proposed by Y. Nigmatullina. In her approach, Nigmatullina defines the issue of creative individuality as decisive. She considers creative individuality to be a complex multi-layered whole and distinguishes attitudes and worldviews, stages of literary and imaginative thinking, aesthetic ideals and talent in this system [Nigmatullina, 1976, pp. 94–102]. Within the framework of this article, we, relying on these theoretical positions, explore the writer's individual style and his creative laboratory by studying N. Nadzhmi's poem "Above Paris", published in the Tatar and Bashkir versions.

An Exchange of Thoughts

August, 1984. Writers from all the country, among them Mirkasym Usmanov, Doctor of Historical Sciences, Professor of Kazan University (1934–2010), the Tatar writer Renat Sufiev (1939–2007) and the poet Nahzar Nadzhmi and their wives, took part in a tourist trip to France, organized by the Union of Writers of the USSR. As Mr. Mirkasym Usmanov noted[3], during the trip he and Nazhar Nadzhmi became good friends, and their close communication began. Together with the tourist group, they went to see the Eiffel Tower, Montmartre, walked all over Paris, finding the opportunity to talk about the Tatar-Bashkir issue and discuss poetry. This trip became the creative ground for Nadzhmi's poem that forms the basis of this article. It is of interest to learn how this work appeared. On the last day of the trip, the tourist group was at a farewell dinner arranged to say goodbye to France and Paris in a restaurants. Mirkasym Usmanov and Nazhar Nadzhmi went out onto the restaurant's balcony. Mr. Usmanov later recalled: "We went out onto the balcony, it turned out that our restaurant was at a considerable height. Beneath was Paris at night, illuminated by thousands and thousands of lights. Nazhar Nadzhmi, gazing at night Paris, said: "Repeat that poem again"[4]. I repeated it:

Ат сәнең астыңдадыр, йөргел бу йирнең хәдден ал[5],
Нәгяһән[6] ул ат сәнең астыңда булгай – булмагай.
As long as your horse is under you, get everything from life,
It will disappear suddenly, as if nothing has happened before.

"– Yes, he said, as if talking to himself, – we shouldn't miss the opportunity. Shall we be able to come to these lands again? .. At first hesitantly and reluctantly I set off on this trip. We always say we have so much to do... And now I am very glad I've come here. After all, we have lived without knowing anything about this overwhelming world! .. The poet was right saying: in the future an opportunity like this might not come our way..". They went silent. "Recite your 'Tatar Language'[7] to make it sound above Paris", I said attempting to change the subject. At first, he said that he no longer remembered it, then, he began slowly and, after a couple of stanzas, he began to recite passionately:

Туган җирең Идел буе:
Һәр телнең бар туган иле.
Туган җирең кебек назлы,
Җырдай моңлы татар теле...
The Volga region is your native land:
Each language has a homeland.
The melodic Tatar language is
Like a caring native land…

In an emotional impulse he read two or three more verses [Usmanov, 2014, pp. 163–164].

Even after this trip, the two friends did not lose touch, although they rarely exchanged letters. In September 1985, Mirkasym Usmanov received another letter from Nazhar Nadzhmi, inside was the poem called "Above Paris", which was devoted to him. The poem was first published on March 4, 1987, in the Tatar newspaper "Qyzyl taŋ" ("The Red Dawn") [Nadzhmi, 2008, p. 56], the same year it was published in the magazine "Kazan utlary"

[3] The memories of Mirkasim Usmanov about Nadzhmi were first published in 2014 in the magazine "The Lights of Kazan" in a collection of his memoirs in 2019. Prof. Usmanova, who prepared a new version of his memories, thinks that her father believed it to be in 2014 [Usmanova, 2020].

[4] In the restaurant, Mirkasym Usmanov recited one of the poems of the Tatar-Bashkir educator and poet Shamsutdin Zayki (1822-1865).

[5] Хәдден ал – чигенә җитү [M. Usmanov's notes].

[6] Нәгяһән – кинәттән, көтмәгәндә [M. Usmanov's notes].

[7] Nadzhmi's poem "Tatar Language" was first published in 1968 in the magazine "The Lights of Kazan". The stanza published here is the first stanza of the poem.

("The Lights of Kazan"). However, these were not the initial versions, Nazhar Nadzhmi sent his first and second versions of the poem to Mirkasym Usmanov in two letters, written on 12 and 16 September, 1985. Mirkasym Usmanov recalled: "The envelope, sent in September , contained a two-page text of his poem "Above Paris", printed on a typewriter. At the bottom of the second page he added the words: "Mirkasym! Here is one poem. Literary critics and linguists said: 'This may not please some people'. If you like it, that's all I need" […].

12.09.85

It wasn't long before Usmanov received the third letter, written on 16 September. Let's read its full variant:

Mirkasym!

Before sending you the poem "Above Paris", I corrected the line, "sharing language, vocabulary and ... morality", but, giving it a second thought, I realized that I was contradicting myself. What exchanges can fraternal peoples have?! It could hurt you, so these lines now sound to the following:

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка.
Ә язмышлар, «тел, лөгать вә... әхлак»
Бер тамырдан, бер ук сулышта.
Без әле дә бер үк сулыштабыз –
Чит бер илдә – француз җирендә.
Ярсый-ярсый шигырь укышабыз
Йә татар, йә башкорт телендә.
We are committing no sin,
If our fates coincide.
And fate, "language, words and ... morality"
From one root they have grown up.
We are still in the same breath –
Abroad – on French soil,
Furiously reciting poetry
Both in Bashkir and in Tatar.

Consequently, Nazhar preferred to correct some of the lines, sent four or five days ago, so that they should sound closer to reality. In the first draft posted earlier, these lines were the following:

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка.
«Тел, лөгать вә... әхлак алмашулар»
Алып барган алга, узмышка.
Без әле дә гүя узышабыз,
Чит бер илдә – француз җирендә,
Ярсып-ярсып шигырь укышабыз
Йә башкорт, йә татар телендә.
We are committing no sin,
If our fates coincide.
"Sharing language, words and ... morality"
Lead us forward.
We still seem to rival each other
Abroad – on French soil,
Furiously reciting poetry
Both in Bashkir and in Tatar.

The change was of fundamental importance. Apparently, Nazhar made these adjustments, recalling those very significant discussions that we had in Paris" [Usmanov 2014, pp. 164–165].

But the story of changing the verse does not end there. It was published twice in Nazhar Nadzhmi's lifetime in Kazan and Ufa in 1988 and 1997 in collections of poems in the Tatar Language, having undergone minor semantic changes, when Nazhar Nadzhmi was still alive, in the collections of poems in the Tatar language. In the course of our research into his creative laboratory, these new versions are very interesting to us. If we trace the changes in the poem "Above Paris", based on the undertaken work, an interesting picture emerges. When comparing the Tatar versions, we took the 1997 version as a basis, because this was the last one written by the poet himself. Moreover, we do not have complete 1984 and 1985 versions, some verses only. We marked the version, dated 12 September, 1985 - "1985a", and the version dated 16 September - "1985b". The division of the verse into stanzas is characteristic only of the latest version. In the version, published in 1987 in the magazine "The Lights of Kazan", only the last four lines are given in a separate stanza, and in the 1988 version, there is no division into stanzas at all.

Париж өстендә

Казан дәүләт университеты профессоры Миркасыйм Госмановка

Без Эйфельдә... Уч төбендә кебек
Бөтен Париж – Җир һәм Ил[8] даны.
Әнә Бастилия... Монмартр... Конкорд...
Ә янында[9] Марс яланы.

Париж – тарих... Күпме күкрәү үткән,
Күпме исем монда яшьнәгән.
(Парижны да күрми торып, димен,
Моңа кадәр[10] ничек яшәлгән?)

Без биектә... Без – башкорт
һәм татар,
Без зур милләт Париж өчен дә.
– Сөйлә әле,[11] – диден, – "Татар телен",

[8] Нәҗми 1987: ил
[9] Нәҗми 1987: эргәдә - Нәҗми 1988: якында
[10] Нәҗми 1987: тиклем
[11] Нәҗми 1988: Сөйлә әле,

Яңгырасын Париж өстендә[12].

Без татар һәм башкорт –
кан кардәшләр,
Миндә исә тибә ике кан:
Үзем башкорт, әмма татар теле –
Анам теле миңа тумыштан[13].

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка[14].
Ә язмышлар "тел, лөгать вә... әхлак[15]"
Бер тамырдан, бер ук сулышта[16].

Без әле дә бер үк сулыштабыз[17][18]
Чит бер илдә – француз җирендә,
Ярсып-ярсып[19] шигырь укышабыз
Йә башкорт, йә татар телендә[20].

Аста Париж... Син уйларың белән
Алып киттең мине Казанга.
Париж түбәсеннән киттең алып,
Бүгенгедән үткән заманга.

Кайдан карарга соң зур Казанның
Ак бүгенен, кара үткәнен –
Сөембикә манарасыннанмы,
Манарасыннанмы әллә
Баумандагы кызыл чиркәүнең?

Юк, карыйк яңа биеклектән[21] –
Син укыткан биек бинадан.
О, университет! Альма-матер,
Күпләр мәшһүр аңа бинаән!

Күз алдында менә
Сөембикә[22],
Тукай, Җәлил, Ирек мәйданы[23],
Әнә Болак, Идел, Яңа бистә,
Арча кыры, Печән базары...[24]

Казанда да күпме күкрәү үткән,
Күпме исем балкып яшьнәгән!
Бер уйласаң, Парижны да күрми,
Яшәп булган... ә бит яшәлгән![25]

Без Әйфельдә[26] – аста кайный
Париж –
Исемендә дөнья тарихы.
Бу мәл Казан ничек кайный икән?[27]
Казан, Казан – татар Парижы!..

Above Paris

To Professor of Kazan State University
Mirkassym Usmanov

We are on the Eiffel Tower ... as in the palm of your hand
All Paris is the glory of the Earth and the Country[28].
Here is the Bastille ... Montmartre ... Concorde ...
And next[29] to it is the Field of Mars.

Paris – what a historical place! ...
What a great number of names have become famous here.
(What was our life like before
We saw Paris?[30])

We are on top ... We are Bashkirs and Tatars,
We are a big nation in Parisas well.
You asked to recite[31] "The Tatar Language",
So that it would sound above Paris[32].

We, Tatars and Bashkirs, we are brothers,
In me, two bloods are beating:
I am a Bashkir, but the Tatar language,
My mother's language, is innate to me.[33]

We are committing no sin,
If our fates coincided[34].
And fate, "language, words and ... morality"[35]
Have grown up from one root[36].

---

[12] Нәҗми 1987: Яңгырасын Париж өстендә...
[13] Нәҗми 1987: Үзем башкорт, әмма туган телем
Татарлашып килгән тумыштан.
[14] Нәҗми 1987: язмышка;
[15] Нәҗми 1987: Ә язмышлар, „тел, лөгать вә әхлак"
[16] Нәҗми 1987: сулыштан.
[17] Нәҗми 1987: сулыштабыз,
[18] Нәҗми 1985а: „Тел, лөгать вә... әхлак алмашулар"
Алып барган алга, узмышка.
Без әле дә гүя узышабыз,
[19] Нәҗми 1985б: Ярсый-ярсый - Нәҗми 1985а һәм Нәҗми 1987: Ярсып-ярсып,
[20] Нәҗми 1987 һәм Нәҗми 1988: Я башкорт, я татар телендә.
[21] Нәҗми 1987: Юк, карыйк без яңа биеклектән
[22] Нәҗми 1987: Күз алдына минә Сөембикә,
[23] Нәҗми 1987: Тукай, Җәлил, «Ирек мәйданы»,
[24] Нәҗми 1987: Арча кыры, «Пәчән базары».
[25] Нәҗми 1988дә моннан соң яңа строфа башланмый.
[26] Нәҗми 1987: Без — Әйфельдә
[27] Нәҗми 1987 һәм Нәҗми 1988: кайный икән?..
[28] Nadzhmi 1987: the country
[29] Nadzhmi 1987: "эргәдә"("ergada" – bashkir word, "near") – Nadzhmi 1988: "якында" ("yakinda" – tatar word, "near").
[30] Nadzhmi 1987: "тиклем" ("tiklem" – "before that")
[31] Nadzhmi 1988: you asked to read
[32] Nadzhmi 1987: So that it sounded above Paris…
[33] Nadzhmi 1987: I am a Bashkir, but the Tatar language is
My mother's language is innate to me.
[34] Nadzhmi 1987: fate
[35] Nadzhmi 1987: And fate, "language, words and ... morality"
[36] Nadzhmi 1987: from one root

We still breathe[37] together[38] –
Abroad – on French soil,
Furiously reciting poetry
Both in Bashkir and in Tatar[39].

Beneath is Paris ... you with your thoughts
Took me back to Kazan.
Leaving the Parisian summit.
From today to the past.

Where to see big Kazan from?
Black past ...
From the Syuyumbike tower
or the Red Church?

No, let's see it from a new height[40].
From the tall building where you taught.
Oh university! Alma mater.
There are many big names in it!

Right before our eyes is
Syuyumbike[41].
Tukay, Jalil, Freedom Square[42].
Here is the Bulak, the Volga, New Settlement,
Arskoe Field, Hay Bazaar[43] ...

And in Kazan, so many lights have been lit,
So many names have shone!
You could live without seeing Paris,
After all, life was the same before![44]

We are in the Eiffel[45] – Paris is all hustle and bustle
Its name is world history.
How is Kazan? Seething now?[46]
Kazan, Kazan is the Tatar Paris!

Changes in the course of editing poetry are a common thing, they are often made in order to improve the form of the work and are not necessarily made because of considerations concerning the content. However, certain individual changes acquire a social and cultural connotation. We think that in our case the second aspect prevails. In the first Tatar version of the poem, there were still Bashkir words left; in our opinion, Nadzhmi later deliberately replaced them with Tatar words in the following versions, published in 1988 and 1997. For example, in the line "Ә эргәдә Марс яланы" ("And next to it is the Champ de Mars ") the word "эргәдә"("ergəda" – a Bashkir word, "near") was replaced by the word "якында" ("yakinda" – a Tatar word, "near") in 1988, and "янында" ("yaninda" – a Tatar word, "next") in 1997. The line "Моңа тиклем ничек яшәлгән?" ("How was life before that?") in the latest versions was replaced by "Моңа кадәр ничек яшәлгән?" ("How was life before?").

Commenting upon another change in Nadzhmi's poem, Mirkasym Usmanov wrote: "Nazhar Nadzhmi has replaced the line "Exchanges in language, words ... morality" with "Language, words ... morality" explaining this by the fact that there could be no exchanges between fraternal peoples and that this word might hurt the feelings of one of them [Usmanov, 2014, p. 164]. To understand why, in his opinion, the word "exchange" might offend his friend, we need to look at the history of this line. This line does not belong to Nazhar Nadzhmi, it's a quote from the poem "People's Expectations in Connection with the Great Jubilee" by Gabdulla Tukay. Tukay wrote this poem for the 300th anniversary of the reign of Romanov dynasty reign in Russia in 1913. Here's the line we are interested in from the original:

Рус җирендә без әсәрле, эзле без,
Тарихында бер дә тапсыз көзге без.
Рус белән тормыш кичердек сайрашып,
Тел, лөгать, гадәт вә әхлак алмашып
[Тукай, 2011].

We left a mark on Russian soil,
In Russian history we are a pure mirror.
Having lived our life with the Russians
Sharing language, words, tradition and morale.
[Tukay, 2011]

As can be seen from the passage, Nadzhmi made intertextual allusions to Tukay's verse, changing it at a significant place: he changed the original "sharing language, words, tradition and morality" to "language, words and ... morality", excluding the words "exchange" and "tradition". If we recall the context of Tukay's verse, we will understand why Nazhar Nadzhmi omitted the word "tradition": in his poem "People's Expectations in Connection with the Great Jubilee", Gabdulla Tukay described the Russian people as the Tatar's "elder brother"

[37] Nadzhmi 1987: breathe
[38] Nadzhmi 1987 1985b: "Exchanges in language, words and ... morality"
Lead us forward.
We still seem to rival each other
[39] Nadzhmi 1987 and Nadzhmi 1988: Either in Bashkir or in Tatar
[40] Nadzhmi 1987: No, let's see from a new height
[41] Nadzmi 1987: Right before our eyes is Syuyumbike
[42] Nadzmi 1987: Tukay, Jalil, Freedom Square
[43] Nadzmi 1987: Arskoe field, Hay bazaar
[44] In the version of 1988 there is no new stanza here
[45] Nadzmi 1987: We are in the Eiffel Tower
[46] Nadzmi 1987 and Nadzmi 1988: in full swing now?

In different versions of the poem "Above Paris" the poet changed his view of his native and Tatar languages: despite the fact that in each of the three versions of the poem he described himself as a Bashkir by nationality, a change appears in the description of his native language: while in the first version, he characterizes his native language as an "being tatarized since birth" language, in the latest versions the poet refers to the Tatar language as "mother tongue". If we look closely at the comments, we will see that N. Nadzhmi is striving to strengthen the independence of the Tatar and Bashkir languages, in spite of their "material proximity, material similarity". Thus, the changes took place not only in the poetic terms, but also in the worldview of the writer.

It is important to draw attention to another interesting fact. On 29 April, 1985, in his letter to Mirkasym Usmanov, Nadzhmi mentioned that he was writing poetry about their trip to France [Usmanov, 2014, p, 164]. The result of this literary work, a collection of poems entitled "From the French Notebook", was published on 1 February, 1987, in the Bashkir newspaper "Soviet Bashkortostan" [Nadzhmi, 2008, p. 33]. Among the eight poems about the trip to France, there was also the poem "Above Paris", which was originally written in the Tatar language, but first published in its Bashkir version [Nadzhmi, 2012, pp. 47-48].

If we compare different Tatar and Bashkir versions of the poem, we can see that the Tatar version, published in the journal "The Lights of Kazan", is close to the Bashkir version: in both versions Nazhar Nadzhmi described his native language as "being tatarized since birth", and the Bashkir words "әргә"("erga" – "near") and "тиклем" ("tiklem" – "before that") can be encountered in the Tatar "The Lights of Kazan" version as well. Interestingly, in both versions of 1985, the Bashkir words "Йә ... йә" ("Ya ... ya" – "Both …and") ("Both in Bashkir and in the Tatar language") in the 1987 and 1988 versions were replaced by the Tatar words "Я ... я" ("I ... I" – "Both … and"), but in 1997 these words returned to their former Bashkir form. Apart from this, there is another difference between the Bashkir and the Tatar versions: in the last part of the poem, when depicting the image of Kazan, important places, that have a symbolic meaning, are enumerated. There is a discrepancy between the Tatar and Bashkir versions: in the Bashkir version, instead of the Söyembikä Tower, Lake Kaban is mentioned, which cannot be found in the original Tatar version. It is not quite clear why Nadzhmi omitted the Söyembikä Tower from the Bashkir version as this symbol of the city of Kazan is well perceived by the Bashkirs, for example, the Bashkir poet Kadim Aralbay in the poetic collection "From Kazan Records" dedicated a poem to the tower, depicting it as a symbol that awakens the peoples of the East and unites the Tatars and the Bashkirs [Aralbay, 2011].

In general, the analysis of the different versions of Nazhar Nadzhmi's "Above Paris" leads us to interesting conclusions: Firstly, it shows that each literary text has its own history, its origin in the process of creation: the details of the visit to France, given by Mirkasym Usmanov, help us to understand under what conditions the idea arose to write this poem Secondly, taking Nazhar Nadzhmi's poem as an example, we can see that literary texts live in different versions, and each of these versions conveys important facts about the author's work. Thirdly, the poem "Above Paris" helps to reveal the worldview of the writer who served both Bashkir and Tatar literatures, his place in the literary process: the poet represents both Tatar and Bashkir literatures. His work belongs to both countries; generally speaking, however, not a single poem, written by Nazhar Nadzhmi in Bashkir, has been translated into Tatar, not a single poem, written in Tatar, has been translated into Bashkir. In this respect, the poem "Above Paris" constitutes a rare exception.

References

Abdullin, I. (1954). *"Saqyrylmagan kunak" p'esahy həm spektakle turynda* [On the Play and Performance "The Unexpected Guest"]. Qyzyl Bashkortostan, april'4. (In Bashkir)

Amirov, R. (1988). *"Vsia zhizn'ot radosti doran..."* ["All My Life from Joys to Wounds ..."]. Vecherniaia Ufa, fevral' 5. (In Russian)

Anninsky, L. (1970). *Moi dom i moi mir* [My Home and My World]. Literaturnaia gazeta, iiul'1. (In Russian)

Aralbay, K. (2011). *Səiəmbikə manarahy* [The Söyembikä Tower. Selected Works]. Tom 2: poemy, stihi. Pp. 461–462 Ufa, Kniga. (In Bashkir)

Amiri, G. (1950). *Shigyrzeң tyuyuy* [The Birth of Verse]. Krasnyi Bashkortostan. Oktiabr 29. (In Bashkir)

Akhmetzhanov, K. (1977). *Gymer buiy asyla bargan ser* [The Secret that Unfolds All Life]. Nadzhmi N. Trudy, v 3 tomah. T. 1, pp. 3–18. Ufa. (In Bashkir)

Baranov, V. (1963). *Shram voiny* [The Scar of War]. Ural, No. 9, pp. 90–93. (In Russian)

Bikbaev, R. (1991). *Evolyutsiia sovremennoi bashkirskoi poezii* [Evolution of Modern Bashkir Poetry]. 140 p. Moscow, Nauka. (In Russian)

Bikchantaev, A. (1951). *"Iazgy iyr"* ["A Spring Song"]. Qyzyl Bashkortostan, april' 29. (In Bashkir)

Druts, J. (1970). *Poet zhivet dvazhdy* [The Poet Lives Twice]. Literaturnaia Rossia, oktiabr’ 2. (In Russian)

Filippov, A. (1968). *I lirika, i grazhdanstvennost’* [Both Lyricism and Citizenship]. Agidel. No. 2, pp. 31–32. (In Russian)

Gatash, R. (1993). *Min ber iakty iugarylyk kyrəm...* [I See One Bright Height ...]. Shahri Kazan, Fevral’ 27. (In Tatar)

Gafurov, M. (1954). *O stkhakh Nazara Nadzhmi* [On the Poems of Nazar Nadzhmi]. Leninist, noiabr’ 23. (Ufa). (In Russian)

Nazhar Nadzhmi // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B8 (accessed: 02.08.2021). (In Russian)

Naжar Nəжmi // https://tt.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D2%97%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D3%99%D2%97%D0%BC%D0%B8 (accessed: 02.08.2021). (In Tatar)

Nazhar Nəzmi // https://ba.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D3%99%D0%B6%D0%BC%D0%B8 (accessed: 02.08.2021). (In Bashkir)

Ivanov, I. (1963). *Vziato iz zhizni* [Taken from Life]. Sovetskaia Bashkiria, april’ 7. (In Russian)

Kazyikhanov, V. (1993). *Pust’ budut raznye pesni* [Let There Be Different Songs]. Vecherniaia Ufa, fevral’ 2. (In Russian)

Khabirov, A. (1969). *Poeticheskii golos Nadzhmi* [A Poetic Voice of Nadzhmi]. Sovetskaia Bashkiria, mart 26. (In Russian)

Khabirov, A. (1970). *Zerkalo dushi poeta* [The Mirror of the Poet’s Soul]. Nash sovremennik, No. 7. (In Russian)

Khabirov, A. (1978). *К novym vysotam* [Towards New Heights]. Literaturnaia Rossia, fevral’ 17. (In Russian)

Khabirov, A. (1982). *Zov liubvi I pamiati* [A Call of Love and Memory]. Sovetskaia Bashkiria, oktiabr’ 6. (In Russian)

Khakimov, R. (1963). *Zhizneliubie* [Love of Life]. Leninist, fevral’ 15. Ufa. (In Russian)

Khaibrakhmanov, R. (2004). *Naжçar Nəжçni shigъriiate: stil’, dəver həm shəkhes kontseptsiiase* [Nazhar Nadzhmi’s Poetry: Style, Era and the Concept of Personality]. 160 p. Kazan’. (In Tatar)

Khakim, S. (1978). *Bəkhetle shagyir’lər* [Happy Poets]. Nadzhmi N. Ut kyrshe. Pp. 3–5. Kazan’, Tatar.kit.nəshr. (In Tatar)

Khusainov, G. (1961). *Shigъri tamsylar* [Drops of Poetry]. Sovetskii Bashkortostan, mai 27. (In Bashkir)

Khuziev, G. (1963). *Sөiu syzləre* [Love of Words]. Sotsialisticheskii Tatarstan, iiul’ 14. (In Tatar)

Maksimov, M. (1955). *Stikhi rovestnika* [My Peer’s Poems]. Literaturnaia gazeta, mai 26. (In Russian)

Mustafin, R. (1970). *Osennie tropy* [Autumn Paths]. Vecherniaia Ufa, noiabr’ 23. (In Russian)

Nadzhmi, N. (1987). *Parizh өstendə* [Above Paris]. Kazan utlary. No. 6, pp. 83–84. (In Tatar)

Nadzhmi, N. (1988). *Parizh өstendə* [Above Paris]. Nadzhmi N. Siңa baram: Shigyr’ləp həm poemalar. Pp. 28–29. Kazan’, Tatar. kit. nəshr. (In Tatar)

Nadzhmi, N. (1997). *Tatar kany: Shigyr’ləp həm poemalar* [Tatar Blood: Verses and Poems]. 105 p. Ufa, Nauka. (In Tatar)

Nadzhmi, N. (2012). *Frantsuz dəftərenən: Zhermon armiiahy. Fonten de vakliuze. Һai bul, Marsel’! Notr-Damda organ kontserty* [From the French Notebook: Germont’s armies. Fontaine de Vaccluse. Be healthy, Marcel! Organ concert in Notre Dame.]. Parizh, 25 avgust, Stalingrad maiȝany. Parizh өçtөndə. Khəter. Uramdarȝa. Һailanma əçərȝər. 2 tom , 42–49. Өfө, Кitap. (In Bashkir)

Nigmatullina, Yu. G. (1976). *Metodologiia kompleksnogo izucheniia khudozhestvennogo proizvedeniia* [Methodology for the Integrated Study of a Work of Art]. 108 p. Kazan’, izd. Kazanskogo universiteta. (In Russian)

Nogman, M. (1973). *Kanatly жçyrlar* [Winged Songs]. Sotsialisticheskii Tatarstan, iiun’ 21. (In Tatar)

Povarisov, S. (1978). *Khislərgə bai iжçat* [A Rich Creator]. Qyzyl taŋ, fevral’ 5. (In Tatar)

Ramazanov, G. (1954). *Lirika lyubvi i druzhby* [Lyrical Poetry of Love and Friendship]. Sovetskaia Bashkiria, noiabr’ 25. (In Russian)

Ramazanov, G. (1968). *Poeziia vysokogo nakala* [Poetry of High Intensity]. Sovetskaia Bashkiria, fevral’ 8. (In Russian)

Rakhim, G. (1988). *Моңнар shagyire* [The Poet Creating Melody]. Nadzhmi N. Нәҗми Н. Siңa baram. Pp. 3–4.Kazan’, Tatar.kit.nəshr. (In Tatar)

Rostovtseva, I. (1976). *S mirom bol'shim odin na odin...* [Face to Face with a Big World...]. Literaturnaia gazeta, ianvar’ 28. (In Russian)

Safuanov, S. (1998). *“Ia vsyu zhizn' stuchus' v vorota chelovecheskikh serdets...”* [“All My Life I’ve been Knocking at the Gates of Human Hearts ...”]. Izvestiia Bashkiria, fevral’ 5. (In Russian)

Sotnikov, I. (1966). *Zvezdy poeta* [The Poet’s Stars]. Leninist, noiabr’ 17. Ufa. (In Russian)

Tukay, G. (2011). *Olugъ iubilei mənəsəbəte ilə khalyk өmidlərе* [People’s Expectations in Connection with the Great Jubilee]. Gabdulla Tukay. Əsərlər: 6 tomda. Akademik basma. 2 tom: Шигъри әсәрләр (1909–1913). Tөz., tekst.,isk. həm aңl. əzerl. Z. R. Shaikheralislamov, G. G. Khusnutdinova, E. M. Galimzyanova, Z. Z. Ramiev. Pp. 282–282. Kazan’, Tatar.kit.nəshr. (In Tatar)

Usmanov, M. (2014). *Istə kalgan iakty migellər* [Memorable Bright Moments]. Kazan utlary, No. 9, pp. 157–166. (In Tatar)

Zinnatullina, H. (1968). *Zrelost’* [Maturity]. Sovetskaia Bashkiria, fevral’ 8. (In Russian)

СҮЗ ОСТАСЫНЫҢ ИҖАТ ЛАБОРАТОРИЯСЕНӘ БЕР КАРАШ (НАҖАР НӘҖМИНЕҢ «ПАРИЖ ӨСТЕНДӘ» ШИГЫРЕ МИСАЛЫНДА)[1]

Себастьян Цвиклински,
Берлин Азат Университетының Османистика һәм тюркология институты,
Германия, 14195, Берлин ш., Фабекштр. ур. 23–25,
sebastian.cwiklinski@web.de.

Мәкалә Н. Нәҗминең 1985 елда язылган “Париж өстендә” шигыре мисалында шагыйрьнең иҗат лабораториясе мәсьәләләрен яктырта. Әдәби әсәрне комплекслы тикшерү методына таянып, әдипнең сүз остасы буларак индивидуаль иҗат итү стиле ачыклана, шигырьнең татар һәм башкорт телләрендәге вариантларына таянып, иҗат лабораториясенең үзенчәлеге, фикер үсеше, үзгәрешләрнең нигезе билгеләнә. Әлеге шигырь бу юнәлештә беренче тапкыр фәнни нигездә анализлана, шуңа бәйләп, шагыйрьнең эш стиле, язу үзенчәлеге, образлы фикерләү мөмкинлекләре, дөньяга карашы да төгәлләштереп барыла. Бу мәкаләнең фәнни яңалыгын һәм актуальлеген билгели. Тикшеренүнең төп максаты – “Париж өстендә” шигыренең татар һәм башкорт телләрендәге версияләрен чагыштыру нигезендә Н. Нәҗминең иҗат лабораториясе үзенчәлеген, индивидуаль иҗат итү стилен, дөньяга карашын ачыклау.

Әсәрнең ике телдәге вариантларын тикшерү аша, беренчедән, һәр әдәби текстның әдәби барышта үз урыны булуы, аның креатив иҗат процессында барлыкка килүе билгеләнә, Франция сәфәре сәхифәләре нигезендә «Париж өстендә» шигыренең иҗат ителү шартлары тәкъдим ителә. Икенчедән, Нәҗәр Нәҗми әсәре үрнәгендә әдәби текстларның төрле версияләренең фикри үзгәрешне, яңалыкны күрсәтүе ачыклана. Өченчедән, һәм башкорт, һәм татар әдәбиятына хезмәт иткән әдипнең татар һәм башкорт әдәбиятларына мөнәсәбәте дә билгеләнә.

Төп төшенчәләр: Н. Нәҗми, татар әдәбияты, башкорт әдәбияты, татар-башкорт әдәби бәйләнешләре.

Кереш

Наҗар Нәҗми (1918–1999) – үз иҗаты белән татар һәм башкорт милли әдәбиятларын үстерүдә, аларны бөтен илгә танытуда зур роль уйнаган, ике арада әдәби күпер салган, мәдәниятара бәйләнешләрне баетуга лаеклы өлеш керткән классик әдипләрнең берсе. Башкорт Википедиясендә ул Башкортстанның халык шагыйре, Салават Юлаев премиясе лауреаты (1972) булып тәкъдим ителә [Википедия, 2021]. Татар Википедиясендә исә танылган татар шагыйре буларак билгеләнә, рус телле энциклопедиядә татар һәм башкорт шагыйре булуы турында хәбәр ителә. Бәхәссез, Н. Нәҗминең поэтик таланты, шигъри фикере башкорт һәм татар сүз сәнгатьләренең көчле йогынтысын тоеп формалаша һәм үсә. Ул озак еллар дәвамында «Казан утлары» журналы редколлегиясе әгъзасы булып тора, татар әдәбиятын үстерүдәге хезмәтләре өчен Татарстанның Гаяз Исхакый исемендәге премиясенә лаек була. С. Сөләйманова, Р. Миңнуллин, Р. Гаташ, Г. Морат һ.б. әдипләргә дә йогынты ясый. Наҗар Нәҗми үзе бу хакта «Татар каны» җыентыгының кереш сүзендә болай дип билгеләп үтә: «Башкортостанның Дүртөйле районы Миңеште авылында туганмын. Бөтен шигырьләремне мин башкорт телендә язам, әмма ләкин татар темасы – татар халкының фаҗигале тарихы, аның язмышы – гомерем буе минем йөрәгемне тетрәтте һәм шуларга һичвакытта битараф кала алмадым; киләчәктә дә алар мине бик нык уйландырачак» [Нәҗми, 1997, б. 2].

Билгеле, безнең өчен кызыклы ягы һәм үзенчәлеге – Наҗар Нәҗминең һәр ике телдә дә актив иҗат иткән шагыйрь булуында. Аның башкортча шигырьләре 1938 елдан башлап дөнья күрә, татар телендәгеләре исә 1947 елдан иҗат ителә башлый. Әлеге мәкаләдә, бер шигырьнең төрле вариантларына таянып, әдипнең индивидуаль иҗат итү стилен, иҗат

[1] Автор проф. Д. Госмановага әтисе проф. М. Госмановның истәлекләрен файдалану мөмкинлеге тудырганы өчен рәхмәтен белдерә.

лабораториясен, фикер үсешен ачыклау күздә тотыла.

Наҗар Нәҗми иҗаты әдәби тәнкыйтьтә шактый бәяләнгән булып, өйрәнелү тарихы узган гасырның 50 елларына барып тоташа. Беренче фикерләр башкорт әдәби тәнкыйтендә Г. Әмири [Әмири, 1950], И. Абдуллин [Абдуллин, 1954], Э. Бикчәнтәев [Бикчәнтәев, 1951], М. Гафуров [Гафуров, 1954], М. Максимов [Максимов, 1955] һ.б. тарафыннан әйтелә. Алар әдипнең тәүге әсәрләренә төпле анализ ясый һәм әдәбиятка кайтаруга этәргеч бирә. 1960-70 елларда Н. Нәҗми иҗаты фәнни нигездә өйрәнелә башлый. Шагыйрьнең шигырь җыентыклары басылу да моңа этәргеч бирә, җыентыкларга атап язылган кереш мәкаләләрдә, вакытлы матбугат битләрендәге язмаларда Н. Нәҗми иҗатының төп үзенчәлекләре фәнни һәм тәнкыйди яссылыкта билгеләнә башлый. Г. Рамазанов [Рамазанов, 1954; Рамазанов, 1968], Х. Зиннәтуллина [Зиннатуллина, 1968], Р. Хәкимов [Хакимов, 1963], Г. Хөсәенов [Хөсәенов, 1961], К. Әхмәтйәнов [Әхмәтйәнов, 1977, б. 3-18], Ә. Хәбиров [Хабиров, 1969], В. Казыйханов [Казыйханов, 1993], Р. Әмиров [Амиров, 1988], С. Сафуанов [Сафуанов, 1998], Р. Бикбаев [Бикбаев, 1991] һ.б. хезмәтләрендә аның лирикасына хас үзенчәлекләр, поэтик осталыгы, образлы фикерләү хасияте билгеләнә: «иллюстративлыктан» китеп, лирик геройның эчке дөньясын сурәтләүгә йөз тотуы аша сүз сәнгатенә алып килгән яңалыклары, фәлсәфи лирика үсешенә керткән өлеше ачыклана. Мәсәлән, К. Әхмәтйәнов теоретик аспектта тикшерү нәтиҗәсендә шагыйрь әсәрләрендә «поэтик аймылыштыру» (поэтик туры килмәү), «поэтик полярлык», «ихласлык», «ситуативлык», «образлы берәгәйлек» (образлы бергәлек), «катлаулы гадилек» кебек күренешләрне аерып чыгара. Билгеле, шагыйрьнең поэтик стиле формалашуына йогынты ясаган алшартларны, аның әсәрләрендә күтәрелгән проблемаларны, лирик каһарман бирелешен анализлаган вакытта, субъектив фикерләр дә өстенлек ала. Н. Нәҗминең татар, башкорт әдәбиятында тоткан урыны, ике тугандаш әдәбиятның традицияләрен үстерүе һәм XX йөздә аларның эволюциясенә керткән өлеше анык бәя алмый кала [Хәйбрахманов, 2004, б. 9]. Әдип иҗатына төпле бәя Ә. Хәбиров тарафыннан бирелә. Галим Н. Нәҗминең поэтикасын өйрәнүгә зур өлеш кертә [Хәбиров, 1982, б. 31-33], аның лирикасында лирик герой концепциясенең бирелешен тирәнтен шәрехли [Хабиров, 1970; Хабиров, 1978;]. Әлеге эзләнүләр шагыйрьне башкорт әдәбияты классигы дәрәҗәсенә күтәрә, әдәби дөньясы үсеш-үзгәрештә анализлана, иҗаты башкорт әдәби процессы яссылыгында үз бәясен ала.

1970-80 елларда әдип иҗаты Л. Аннинский [Аннинский, 1970], В. Баранов [Баранов, 1963, б. 90-93], Я. Друц [Друц, 1970], И. Иванов [Иванов, 1963], И. Ростовцева [Ростовцева, 1976], И. Сотников [Сотников, 1966], А. Филиппов [Филиппов, 1968, б. 31-32] кебек рус тәнкыйтьчеләрендә кызыксыну уята. Аларның хезмәтләрендә исә интернациональлек алга чыга, Н. Нәҗми совет әдибе, «сугыш темасын тирән яктырта алган», «катлаулы һәм каршылыклы иҗтимагый-әхлакый якларны ачуга омтылышлы» шагыйрь буларак тикшерелә.

Шагыйрь иҗаты татар әдәби тәнкыйте игътибарыннан да читтә калмый. Бу юнәлештәге кызыклы фикерләр Р. Мостафин [Мустафин, 1970], С. Поварисов [Поварисов, 1978] һ.б. хезмәтләрендә урын ала. М. Ногман [Ногман, 1973], С. Хәким [Хәким, 1978, б. 3-5], Г. Хуҗиев [Хуҗиев, 1963], Г. Рәхим [Рәхим, 1988, б. 3-4], Р. Гаташ [Гаташ, 1993] кебек татар шагыйрьләренең публицистик, тәнкыйди язмаларында да шагыйрь иҗатына нәзари карашлар күзәтелә. Аның татар һәм башкорт әдәбиятын бәйләп торган үзәк булып, ике арада үзенчәлекле мәдәниятара диалог урнаштыра алуы ассызыклана, рухи мирасы татар әдәбияты классиклары фонында бәясен ала. Р. Хәйбрахманов эзләнүләрендә исә Н. Нәҗминең татар шигърияте дәге урыны шәхес һәм дәвер концепциясенә, стиль үзенчәлегенә таянып тикшерелә, аны үстерүгә керткән өлеше тәгаенләнә [Хәйбрахманов, 2004].

Хезмәтнең методологик нигезе

Герменевтик эзләнүләр хезмәтнең методологик нигезе итеп алынды. Методик яктан Й. Нигъмәтуллина тәкъдим иткән «әдәби әсәрне комплекслы тикшерү» ысулы файдаланылды. Әдәби әсәрне комплекслы бәяләү барышында мөһим этапларның берсе төсендә галимә иҗади индивидуальлек мәсьәләсен аерып куя. Ул иҗади индивидуальлекне катлаулы, күпкатламлы бербөтен буларак карый һәм шушы системада дөньяны тою һәм дөньяны күзаллау, әдәби һәм образлы фикерләү тибы баскычларын, эстетик

идеалны, талантны аерып чыгара [Нигматуллина, 1976, с. 94-102]. Әлеге мәкаләдә шушы теоретик фикерләргә таянып, Н. Нәҗминең татар һәм башкорт версияләрендә дөнья күргән “Париж өстендә” шигырен тикшерү аша әдипнең индивидуаль иҗат итү стиле, иҗат лабораториясе тикшерелә.

Фикер алышу

1984 елның август ае. СССР Язучылар берлеге Франциягә оештырган туристик сәфәрдә илнең төрле якларыннан язучылар катнаша, алар арасында тарих фәннәре докторы, Казан университеты профессоры Миркасыйм Госманов (1934–2010), татар язучысы Ренат Суфиев (1939–2007), шагыйрь Наҗар Нәҗми һәм аларның җәмәгатьләреннән торган кечкенә генә татар-башкорт төркеме дә була. Миркасыйм әфәнде билгеләп үткәнчә[2], сәфәр вакытында алар үзара бик дуслашып китә, галим белән Н. Нәҗми арасында гаять тыгыз аралашу башлана. Туристик группа белән бергә алар Эйфель манарасына, Монмартрга бара, бөтен Парижны гизеп чыга, кыска гына сәяхәт вакытында татар-башкорт мәсьәләсе турында гәпләшү форсатын да табалар, шигърият турында да фикер алышалар. Шушы сәфәр әлеге мәкаләне язуга этәргеч биргән шигырьгә иҗади җирлек тә була. Әсәрнең дөньяга килү факты ук кызыклы. Сәфәрнең соңгы көнендә туристик төркем Франция һәм Париж белән хушлаша, шушы хөрмәткә бер ресторанда оештырылган кичке аш вакытында Миркасыйм белән Наҗар әфәнделәр ресторанның балконына чыгалар. Бу турыда соңрак киңкырлы татар галиме болай дип искә төшерә: «Балконга чыккач, ресторанибызның шактый биектә икәнлеге беленде. Меңләгән-мәңләгән ут белән яктыртылган төнге Париж шактый түбәндә иде. Беркадәре тын гына төнге Парижны күзәтеп торган Наҗар агай: «Кабатла әле теге шигырьне»[3], – диде. Кабатладым:

Ат сәнең астыңдадыр, йөргел бу йирнең хәдден ал[4],

Нәгяһән[5] ул ат сәнең астында булгай – булмагай.

– Әйе, – диде ул, үзе белән сөйләшкән төсле, – форсатны кулдан ычкындырмаска кирәк шул. Тагын бу якларга килеп булырмы, юкмы... Ә мин башта икеләнеп кенә, теләр-теләмәс хәлдә юлга чыккан идем. Эш күп, дибез бит... Ә хәзер сәяхәтемнән бик тә канәгатьмен. Нинди гыйбрәтле дөньяны белмичә яшәгәнбез бит!... Дөрес әйткән шагыйрь: киләчәктә мондый форсат йә булыр, йә булмас... Бераз сүзсез тордык. Күңелсезрәк төс алган сөйләшүне икенчерәк якка борырга теләп: «Үзегезнең «Татар теле»[6]н укыгыз әле, Париж өстендә дә бер яңгырасын!» – дидем. Ул башта, хәтерләмим инде, дигән булды, аннары әкрен генә башлап, бер-ике строфасын узуга, кызып-кызып укыды.

Туган җирең Идел буе:
Һәр телнең бар туган иле.
Туган җирең кебек назлы,
Җырдай моңлы татар теле...

Гүяки бәйгегә кушылгач кызышып, авызлыгын чәйни-чәйни чапкан толпар ат төсле ярсыпярсып, тагын ике-өч шигырь укыды ул…» [Госманов, 2014, б. 163–164].

Әлеге сәфәрдән соң да ике дус арасында элемтәләр өзелми, сирәк кенә булса да, хатлар алышып торалар. 1985 елның сентябрь аенда М. Госмановка Н. Нәҗмидән чираттагы хат килеп ирешә, аның эчендә «Париж өстендә» дип исемләнеп, Миркасыйм әфәндегә аталган бер шигырь дә була. Шигырь беренче тапкыр 1987 елның 4 мартында «Кызыл таң» газетасында дөнья күрә [Нәжми, 2008, б. 56], шул ук елда «Казан утлары» журналында да нәшер ителә [Нәҗми, 1987]. Әмма бу вариантлар беренчел вариант булмый, шагыйрь аның беренче һәм икенче версияләрен мәсләктәше галимгә 1985 елның 12 һәм 16 сентябрь көннәрендә язган ике хатында җибәрә. Миркасыйм әфәнде болай дип искәртә: «Сентябрьдә җибәрелгән конвертында аның «Париж өстендә» дигән шигыренең машинкада басылган ике битле тексты килгән иде. Икенче битнең ахырында гына искәрмә рәвешендә

[2] М. Госмановның Н. Нәҗми турындагы истәлекләре беренче тапкыр 2014 елда “*Казан утлары»* журналында, ә 2019 елда кабат аның истәлекләр җыентыгында дөнья күрә. Галим истәлекләренең яңа басмасын әзерләгән проф. Д. Госманова билдергәнчә, 2014 елгы версия этисенеке була [Госманова, 2020].

[3] М. Госманов ресторанда татар-башкорт мәгърифәтчесе һәм шагыйре Шәмсетдин Зәкинең (1822–1865) бер шигырен укый.

[4] Хәдден алу — чигенә җитү [М. Госманов искәрмәсе].

[5] Нәгяһән — кинәттән, көтмәгәндә [М. Госманов искәрмәсе].

[6] Н. Нәҗминең «Татар теле» шигыре тәүге тапкыр 1968 елда “Казан утлары” журналында басыла. Мәкаләдә бу әсәрнең беренче строфасы китерелә.

түбәндәге сүзләр өстәлгән: Миркасыйм! Менә бер шигырь. Тел вә әдәбият кешеләре: «Бу кайсы берәүләргә ошамас», – диделәр. Әгәр дә сиңа ошаса – миңа шул җиткән [...] (*12.IX.85).*

Күп тә узмый, 16 сентябрьдә язылган өченче хаты да килде. Аны да тулысынча укып чыгыйк:

Миркасыйм!

«Париж өстендә» дигән шигырьнең бер юлын, сиңа җибәрер алдыннан, «Тел, лөгать вә... әхлак алмашузар»[7] дип төзәткән идем дә, уйлана торгач, үземә-үзем каршы килгәнемне аңладым. Бертуган халыкта нинди алмашулар булсын инде. Ул синең бәгыренә кадалуы мөмкин. Шигырьнең шул урыннары шулайрак булды:

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка.
Ә язмышлар, «тел, лөгать вә... әхлак»
Бер тамырдан, бер ук сулышта.
Без әле дә бер үк сулыштабыз –
Чит бер илдә – француз җирендә.
Ярсый-ярсый шигырь укышабыз
Йә татар, йә башкорт телендә.

Димәк, Нажар агай моннан дүрт-биш кенә көн элек җибәргән шигырьнең кайбер юлларын төзәтүне, дөресрәге, чынбарлыкка якынрак итеп әйтүне кирәк тапкан. Элек җибәрелгән беренче вариантта әлеге юллар болайрак яңгырый:

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка.
«Тел, лөгать вә... әхлак алмашулар»
Алып барган алга, узмышка.
Без әле дә гүя узышабыз,
Чит бер илдә – француз җирендә,
Ярсып-ярсып шигырь укышабыз
Йә башкорт, йә татар телендә.

Үзгәртү, шулай итеп, принципиаль мәгънәгә ия иде. Күрәсең, Нажар агай элегрәк Парижда безнең арада булып алган шактый мәгънәле фикер алышуларны искә төшереп керткәндер бу төзәтүләрне» [Госманов, 2014, б. 164–165].

Шигырьнең үзгәртелү тарихы моның белән генә бетми. Ул 1988 һәм 1997 елларда, әле Нажар Нәҗми үзе исән вакытта, Казан һәм Уфада дөнья күргән татарча җыентыкларда кабат кечкенә генә, әмма мәгънәви үзгәрешләр кичереп, тагын ике тапкыр басыла. Иҗат лабораториясен тикшерү барышында бу яңа версияләр дә безнең өчен шактый кызыклы. «Париж өстендә» шигырендәге үзгәрешләрне әсәр мисалында төгәлләштерсәк, кызыклы картина туа. Татарча вариантларны чагыштыру барышында, без аның 1997 елгы версиясен нигез итеп алдык, чөнки ул – шагыйрьнең үзе әзерләгән соңгы версиясе. Моннан тыш безгә 1984 һәм 1985 елгы версияләрнең тулы вариантлары түгел, ә аерым кисәкләре генә мәгълүм. 1985 елның 12 сентябрендәге версияне «1985а», ә шул ук айның 16 сентябрь көнендәгесен «1985б» дип билгеләү кулай табылды. Шигырьнең строфаларга бүленеше, соңгы версиягә генә хас; 1987 елда басылган «Казан утлары» версиясендә соңгы дүрт юл гына аерым бер строфа буларак күрсәтелә, ә 1988 елдагысында строфага бүленеш бөтенләй юк.

Париж өстендә

Казан дәүләт университеты профессоры
Миркасыйм Госмановка

Без Эйфельдә... Уч төбендә кебек
Бөтен Париж – Җир һәм Ил[8] даны.
Әнә Бастилия... Монмартр... Конкорд...
Ә янында[9] Марс яланы.

Париж – тарих... Күпме күкрәү үткән,
Күпме исем монда яшьнәгән.
(Парижны да күрми торып, димен,
Моңа кадәр[10] ничек яшәлгән?)

Без биектә... Без – башкорт
һәм татар,
Без зур милләт Париж өчен дә.
– Сөйлә әле[11], – диден, – «Татар теле»н,
Яңгырасын Париж өстендә[12].

Без татар һәм башкорт –
кан кардәшләр,
Миндә исә тибә ике кан:
Үзем башкорт, әмма татар теле –
Анам теле миңа тумыштан[13].

Язык түгел беркем алдында бу,
Туры килгәч язмыш язмышка[14].
Ә язмышлар «тел, лөгать вә... әхлак»[15]

[7] Бу форма имля хатасы түгел, «алмашулар» сүзенең башкорт теленнән алынмасы, чөнки сүзнең башкортчасы «алмашауҙар» була.

[8] Нәҗми, 1987: ил
[9] Нәҗми, 1987: эргәдә - Нәҗми, 1988: якында
[10] Нәҗми, 1987: тиклем
[11] Нәҗми, 1988: Сөйлә әле,
[12] Нәҗми, 1987: Яңгырасын Париж өстендә...
[13] Нәҗми, 1987: Үзем башкорт, әмма туган телем Татарлашып килгән тумыштан.
[14] Нәҗми, 1987: язмышка;

Бер тамырдан, бер ук сулышта[16].

Без әле дә бер үк сулыштабыз[17][18]
Чит бер илдә – француз җирендә,
Ярсып-ярсып[19] шигырь укышабыз
Йә башкорт, йә татар телендә[20].

Аста Париж... Син уйларың белән
Алып киттең мине Казанга.
Париж түбәсеннән киттең алып,
Бүгенгедән үткән заманга.

Кайдан карарга соң зур Казанның
Ак бүгенен, кара үткәнен –
Сөембикә манарасыннанмы,
Манарасыннанмы әллә
Баумандагы кызыл чиркәүнең?

Юк, карыйк яңа биеклектән[21] –
Син укыткан биек бинадан.
О, университет! Альма-матер,
Күпләр мәшһүр аңа бинаэн!

Күз алдында менә
Сөембикә[22],
Тукай, Җәлил, Ирек мәйданы[23],
Әнә Болак, Идел, Яңа бистә,
Арча кыры, Печән базары...[24]

Казанда да күпме күкрәү үткән,
Күпме исем балкып яшьнәгән!
Бер уйласаң, Парижны да күрми,
Яшәп булган... ә бит яшәлгән![25]

Без Әйфельдә[26] – аста кайный
Париж –
Исемендә дөнья тарихы.
Бу мәл Казан ничек кайный икән?[27]

Казан, Казан – татар Парижы!..

Билгеле, шигырьләрне редакцияләү барышында аерым үзгәрешләрнең керүе табигый, алар еш кына, иҗтимагый мәгънәгә ия булмыйча, тел-стильне камилләштерү максатыннан башкарыла. Әмма аерым үзгәрешләр иҗтимагый-мәдәни яңгырашка ия була. Бу очракта, безнең карашыбызча, икенчесе өстенлек ала. Н. Нәҗми шигыренең беренче татарча версиясендәге башкортча сүзләрне 1988 һәм 1997 елларда дөнья күргән версияләрдә аңлы төстә татарча сүзләр белән алмаштыра. Мәсәлән, «Ә эргәдә Марс яланы» юлындагы «эргәдә» сүзе 1988 елдагы версиядә «якында», 1997 елда исә «янында» сүзләре белән алмаштырыла. «Моңа тиклем ничек яшәлгән?» юлы, соңгы версияләрдә «Моңа кадәр ничек яшәлгән?» дип үзгәртелә.

М. Госманов үзе болай дип аңлата: «Нажар Нәҗми аңлатуынча, шигырьне җибәрер алдыннан, аның «Тел, лөгать вә... әхлак алмашулар» юлын, «Тел, лөгать вә... әхлак» белән алмаштырып бертуган халыкта алмашуларның бар булуының мөмкин булмаганы һәм татар дусының йөрәгенең кадалуын теләмәгәне белән нигезли. [Госманов, 2014, б. 164]. «Алмашулар» сүзенең аның фикеренчә ни өчен кадаулы булуы мөмкин булачагын аңлар өчен, бу юлның тарихына карарга кирәк. Бу юл – Нажар Нәҗминеке түгел, ә Габдулла Тукайның «Олугъ юбилей мөнәсәбәте илә халык өмидләре» шигыреннән өземтә» [Госманов, 2014, б. 164]. Тукай бу шигырьне 1913 елда Романовлар династиясенең Россиядә патшалык итә башлавының 300 еллыгына багышлап иҗат итә. Безне кызыксындырган юлның оригиналы менә болай:

Рус җирендә без әсәрле, эзле без,
Тарихында бер дә тапсыз көзге без.
Рус белән тормыш кичердек сайрашып,
Тел, лөгать, гадәт вә әхлак алмашып [Тукай, 2011, б. 384].

Өзектән күренгәнчә, Н. Нәҗми интертекстуальлек алымына мөрәҗәгать итеп, Тукайның «Тел, лөгать, гадәт вә әхлак алмашып» юлын үз шигырендә «Тел, лөгать вә... әхлак» дип үзгәртә, ягъни, «алмашу»ны гына түгел, «гадәт» сүзен дә төшереп калдыра. Кызык, шагыйрь «гадәт»не ни өчен төшереп калдырды икән? Тукай шигыренең язылу контекстын искә алганда, Н. Нәҗми тарафыннан «гадәт» сүзенең төшереп калдырылу сәбәбе аңлашыла: Г. Тукай, «Олугъ юбилей мөнәсәбәте илә халык өмидләре» шигырендә рус халкын татар

[15] Нәҗми, 1987: Ә язмышлар, «тел, лөгать вә әхлак»
[16] Нәҗми, 1987: сулыштан.
[17] Нәҗми, 1987: сулыштабыз,
[18] Нәҗми, 1985а: «Тел, лөгать вә... әхлак алмашулар»
[19] Нәҗми, 1985б: Ярсый-ярсый - Нәҗми, 1985а һәм Нәҗми, 1987: Ярсып-ярсып,
[20] Нәҗми, 1987 һәм Нәҗми, 1988: Я башкорт, я татар телендә.
[21] Нәҗми, 1987: Юк, карыйк без яңа биеклектән
[22] Нәҗми, 1987: Күз алдына минә Сөембикә,
[23] Нәҗми, 1987: Тукай, Җәлил, «Ирек мәйданы»,
[24] Нәҗми. 1987: Арча кыры, «Пәчән базары».
[25] Нәҗми, 1988дә бу юлдан соң яңа строфа башланмый.
[26] Нәҗми, 1987: Без — Әйфельдә
[27] Нәҗми, 1987 һәм Нәҗми, 1988: кайный икән?..

халкының «абые» буларак тасвирлый. Әмма шул ук вакытта әдәби телгә сизгер булган Тукай телләр үсеше процессын тоемлап, кардәш һәм кардәш булмаган телләрнең үзара бәйләнешен, бер-берсенә уңай йогынтысын да шигъри калыпка салган. Бәлки, Н. Нәҗми, татар һәм башкортлар очрагында шундый абый-эне мөнәсәбәтләрен күрмәве сәбәпле, бу юлны үзгәрткәндер.

«Париж өстендә» шигыренең төрле версияләрендә Н. Нәҗми үз туган теленә һәм татар теленә карашын да үзгәртә: шигырьнең һәр өч версиясендә милләт ягыннан үзен башкорт буларак тасвирласа да, туган тел мәсьәләсендә үзгәреш күренә: беренче версиядә үз туган телен «татарлашып килгән тумыштан» буларак сурәтли, соңгы версияләрдә исә шагыйрь татар телен «анам теле» дип билгели. Шәрехләүгә бу аспекттан якын килгәндә, үзен башкорт дип исәпләгән Н. Нәҗми «материаль якынлык, материаль охшашлык» зур булган башкорт һәм татар телләренең мөстәкыйльлеген көчәйтергә дә омтыла. Шулай итеп, үзгәрешләр поэтик яссылыкта гына калмыйча, әдипнең дөньяга карашы үзгәрешен дә ассызыклый.

Тагын бер кызыклы фактка игътибар юнәлтү мөһим. 1985 елның 29 апрелендә М. Госмановка юллаган хатында Наҗар Нәҗми Франциягә сәяхәте турында шигырьләр язу белән шөгыльләнүен искәртеп китә [Госманов, 2014, б. 164]. Шундый шигырьләр «Француз дәфтәреннән» исеме белән 1987 елның 1 февралендә башкортча «Совет Башҡортостаны» газетасында басыла [Нәжми, 2008, б. 33]. Франция сәяхәтенә багышланган сигез шигырь арасында «Париж өçтөндә» дип аталган шигырь дә бар, ягъни шигырь иң башта татарча язылган булса да, беренче тапкыр башкорт версиясендә дөнья күрә [Нәжми, 2012, б. 47–48].

Шигырьнең башкорт белән татар телләрендәге версияләрен үзара чагыштырганда, «Казан утлары» журналындагы татарча вариантның башкорт телендәге вариантына иң якын версия булуы күзәтелә. «Казан утлары» версиясендә кебек үк Н. Нәҗми анда да туган телен «татарлашып килгән тумыштан» дип бирә, башкорт телендә киң кулланылышта булган «эргә» һәм «тиклем» сүзләре дә урын ала. Шунысы кызык: 1985 елның һәр ике версиясендә булган башкортча «йә... йә» сүзләрен («Йә башкорт, йә татар телендә») 1987 һәм 1988 елларның версияләрдә «Я... я» дип алмаштырган, 1997 елда исә бу сүзләр кабат элекке рәвешенә, башкортча формага әйләнеп кайта. Моннан тыш, башкортча һәм татарча версияләр арасында күзгә ташланган тагын бер аерма бар: шигырьнең соңгы өлешендә Казан тасвирында шәһәрнең иң мөһим, символик мәгънәгә ия урыннары санала. Башкорт версиясендә Сөембикә (манарасы) урынына татарча вариантларда булмаган Кабан күле телгә алына. Гомумән алганда, Сөембикә (манарасы) башкорт әдипләре тарафыннан һич тә начар кабул ителми. Мәсәлән, шагыйрь Кадим Аралбай «Ҡазан дәфтәренән» шигырь тупланмасында Сөембикә манарасына аерым бер шигырь багышлап, аны Көнчыгыш халыкларын уятучы һәм татар белән башкортларны берләштергән бер символ итеп күтәрә [Аралбай, 2011].

Гомумән алганда, Н. Нәҗминең «Париж өстендә» шигыренең язылу тарихы кызыклы нәтиҗәләргә алып килә: беренчедән, ул һәр әдәби текстның үз тарихы булуын, аның креатив төстә иҗат процессында барлыкка килүен күрсәтә, М. Госманов шәрехләгән Франция сәфәре детальләре укучыга «Париж өстендә» шигырен язу фикеренең нинди әдәби-мәдәни һәм рухи шартларда тууын аңлата. Икенчедән, шагыйрь иҗат лабораториясендә әдәби текстларның төрле вариантларда яшәве, бу версияләрнең һәрберсенең әсәр турында мөһим фактларны җиткерүе раслана. Өченчедән, «Париж өстендә» әсәре башкорт һәм татар әдәбиятларына хезмәт иткән әдипнең дөньяга карашын, әдәби процесстагы урынын да ачыкларга ярдәм итә, шагыйрь үзен ике әдәбият арасында түгел, ә мөстәкыйль әдәбиятлар буларак кабул иткән татар һәм башкорт әдәбиятлары вәкиле итеп күрә. Аның иҗаты ачыктан-ачык башкорт һәм татар әдәбияты дип икегә бүленә: Н. Нәҗми башкортча язган бер шигырен дә татарчага һәм, киресенчә, татарча язган бер әсәрен дә башкортчага тәрҗемә итми. «Париж өстендә» шигыре исә бу яктан да үзенчәлекле әсәр булып тора.

Әдәбият

Абдуллин И. «Саҡырылмаған ҡунаҡ» пьесаһы һәм спектакле тураһында // Ҡыҙыл Башҡортостан. 1954. 4 апрель.

Амиров Р. «Вся жизнь от радости до ран...» // Вечерняя Уфа. 1988. 5 февраля.

Аннинский Л. Мой дом и мой мир // Литературная газета. 1970. 1 июля.

Аралбай Ҡ. Сөйөмбикә манараһы // Һайланма әҫәрҙәр. 2 том: поэмалар, шиғырҙар. Өфө: Китап, 2011. Б. 461–462.

Әмири Г. [F?]. Шиғырҙың тыуыуы // Ҡыҙыл Башҡортостан. 1950. 29 октябрь.

Әхмәтйәнов К. Ғүмер буйы асыла барған сер // Нәжми Н. Әҫәрҙәр, өс томда. Т. 1. Өфө: Башҡортостан китап нәшриәте, 1977. Б. 3-18.

Баранов В. Шрам войны // Урал. 1963. № 9. С. 90-93.

Бикбаев Р. Эволюция современной башкирской поэзии. М.: Наука, 1991. 140 с.

Бикчәнтәев Ә. «Яҙғы йыр» // Ҡыҙыл Башҡортостан. 1951. 29 апрель.

Гаташ Р. Мин бер якты югарылык күрәм... // Шәһри Казан. 1993. 27 февраль.

Гафуров М. О стихах Назара Наджми // Ленинец (Уфа). 1954. 23 ноября.

Госманов М. Истә калган якты мизгелләр // Казан утлары. 2014. № 9. Б. 157–166.

Друц Я. Поэт живет дважды // Литературная Россия. 1970. 2 октября.

Зиннатуллина Х. Зрелость // Советская Башкирия. 1968. 8 февраля.

Иванов И. Взято из жизни // Советская Башкирия. 1963. 7 апреля.

Казыйханов В. Пусть будут разные песни // Вечерняя Уфа. 1993. 2 февраля.

Максимов М. Стихи ровестника // Литературная газета. 1955. 26 мая.

Мустафин Р. Осенние тропы // Вечерняя Уфа. 1970. 23 ноября.

Нәҗми Н. Париж өстендә // Казан утлары. 1987. № 6. Б. 83–84.

Нәҗми Н. Париж өстендә // Нәҗми Н. Сиңа барам: Шигырьләр һәм поэмалар. Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. Б. 28–29.

Нәҗми Н. Татар каны: Шигырьләр һәм поэмалар. Уфа: Мәгърифәт, 1997. 105 б.

Нәжми Н. 2008. Биобиблиографик күрһәткес [төҙ. М.Х. Баһуманова, Ә. И. Әхмәтйәнова]. Өфө: Милли китапхана, 2008.

Нәжми Н. Фанцуз дәфтәренән: Жермон армияһы. Фонтен де Ваклюзе. Һау бул, Марсель! Нотр-Дамда орган концерты. Париж, 25 август, Сталинград майҙаны. Париж өҫтөндә. Хәтер. Урамдарҙа. // Һайланма әҫәрҙәр. 2 том. Өфө: Китап, 2012. Б. 42–49.

Нигматуллина Ю.Г. Методология комплексного изучения художественного произведения. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. 108 с.

Ногман М. Канатлы җырлар // Социалистик Татарстан. 1973. 21 июнь.

Поварисов С. Хисләргә бай иҗат // Кызыл таң. 1978. 5 февраль.

Рамазанов Г. Лирика любви и дружбы // Советская Башкирия. 1954.25 ноября.

Рамазанов Г. Поэзия высокого накала // Советская Башкирия. 1968. 8 февраля.

Рәхим Г. Моңнар шагыйре // Нәҗми Н. Сиңа барам. Казан: Татар.кит.нәшр., 1988.Б. 3-4.

Ростовцева И. С миром большим один на один ... // Литературная газета. 1976. 28 января.

Сафуанов С. «Я всю жизнь стучусь в ворота человеческих сердец...» // Известия Башкирии. 1998. 5 февраля.

Сотников И. Звезды поэта // Ленинец (Уфа). 1966. 17 ноября.

Тукай Г. Олугъ юбилей мөнәсәбәте илә халык өмидләре // Габдулла Тукай. Әсәрләр: 6 томда. Академик басма. 2 том: Шигъри әсәрләр (1909–1913) / төз., текст., иск. һәм аңл. әзерл. З. Р. Шәйхелисламов, Г. Г. Хөснетдинова, Э. М. Галимҗанова, З. З. Рәмиев. Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. Б. 384.

Филиппов А. И лирика, и гражданственность // Агидель. 1968. № 2. С. 31-32.

Хабиров А. Поэтический голос Наджми // Советская Башкирия. 1969. 26 марта.

Хабиров А. Зеркало души поэта // Наш современник. 1970. № 7.

Хабиров А. К новым высотам. // Литературная Россия. 1978. 17 февраля.

Хабиров А. Зов любви и памяти // Советская Башкирия. 1982. 6 октября.

Хакимов Р. Жизнелюбие // Ленинец (Уфа). 1963. 15 февраля.

Хәйбрахманов Р. Нажар Нәҗми шигърияте: стиль, дәвер һәм шәхес концепциясе. Казан, 2004. 160 б.

Хәким С. Бәхетле шагыйрьләр // Нәҗми Н. Ут күрше. Казан: Татар.кит.нәшр., 1978. Б. 3-5.

Хөсәенов Г. Шиғри тамсылар // Совет Башҡортостаны. 1961. 27 май.

Хуҗиев Г. Сөю сүзләре // Социалистик Татарстан. 1963. 14 июль.

Назар Наджми // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B8 (мөрәҗәгать итү вакыты: 02.08.2021).

Нажар Нәҗми // https://tt.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D2%97%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D3%99%D2%97%D0%BC%D0%B8 (мөрәҗәгать итү вакыты: 02.08.2021).

Назар Нәзми // https://ba.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80_%D0%9D%D3%99%D0%B6%D0%BC%D0%B8 (мөрәҗәгать итү вакыты: 02.08.2021).

СОПРИКОСНОВЕНИЕ С ТВОРЧЕСКОЙ ЛАБОРАТОРИЕЙ ПИСАТЕЛЯ (НА ПРИМЕРЕ СТИХОТВОРЕНИЯ НАЗАРА НАДЖМИ «НАД ПАРИЖЕМ»)[1]

Себастьян Цвиклински,
Институт Османистики и тюркологии Свободного университета Берлина,
Германия, 10117, г. Берлин, ул. Фабекштр. д. 23–25,
sebastian.cwiklinski@web.de.

В статье изучаются особенности творческой лаборатории Н. Наджми на примере анализа стихотворения «Над Парижем», написанном в 1985 г. Особенности индивидуального стиля писателя изучаются с помощью метода комплексного анализа текста. Своеобразие творческой лаборатории писателя раскрывается через сопоставление татарского и башкирского вариантов одного стихотворения, позволяющее выявить эволюцию авторского замысла, внутренние предпосылки вносимых изменений. Указанное стихотворение анализируется в таком ракурсе впервые, что позволяет расширить представление о стиле работы автора, особенностях его индивидуальной манеры письма, образного мышления, мировоззрения. В этом и состоит новизна данной научной работы.

Сопоставительный анализ текстов на татарском и башкирском языках, с одной стороны, позволяет нам познакомиться с предысторией создания стихотворения «Над Парижем», родившегося на основе впечатлений от поездки во Францию, в Париж, определить его место в творчестве писателя. С другой стороны, на основе анализа разных версий текста мы можем увидеть, в каком направлении развивается творческая мысль автора. В третьих, выявляется индивидуальное отношение писателя к башкирской и татарской литературе, работавшего во славу двух братских литератур.

Ключевые слова: Н. Наджми, татарская литература, башкирская литература, татарско-башкирские литературные взаимосвязи.

[1]Автор благодарит профессора Д. Усманову за предоставленную возможность использования воспоминаний отца профессора М. Усманова.